

बाहिर्मुखता समजावनार अ

श्रीमदाचार्यचरणे स्वपुत्रोने उ शैली

शिक्षासार्धत्रयश्लोकी

श्रीद्वारिकेशजीकृतसंस्कृतटीका तथा तेना गुजराती

अनुवाद साथे

तथा

श्रीहरिरायजी दर्शवेल बाहिर्मुखतानुं स्वरूप

अने

बाहिर्मुखता-निर्णय करवासा उपायो.

श्रीजीवनाचार्यपुष्टिसिद्धान्तकार्यालयथी, श्रीजीव-

नाचार्यात्मज श्रीरणछोडलालजी महाराजना

निदेशवर्ती, शास्त्री चिमनलाल अने शास्त्री

हरिकृष्णए संशोधी-अनूदी-मुद्रापी-

प्रकाशी.

मूल्य रु. ०-२-६.

८८८३

PR282:42

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગુજરાતી ગ્રંથોના ઇ-સંગ્રહ
ઉદાહર.

-:૦:-

શ્રીમદાચાર્યચરણ સંન્યસ્ત લઈ કાશી પધાર્યા, ત્યાં શ્રીગોપીનાથજી શ્રીગુંસાઈજી સકુટુંબ સસેવક દર્શનાર્થ પધાર્યા. દળવત્ કરી વિનતિ કરી કે અમારું શું કર્તવ્ય ?

શ્રીમદાચાર્યચરણે સાર્ધત્રયશ્લોકમાં જ સ્વપુત્રોને શિક્ષા કહી. અર્પૂર્વ શિક્ષારત્નો અર્પ્યા. સ્વવંશમાં આ ચાર બહિર્મુલતાનાં લક્ષણો પ્રવેશ ન કરે અને આ ઉપદેશ તદ્દ્વારા સેવકોમાં પ્રસરે એ હેતુથી આ સાર્ધત્રય-શ્લોકી ઉપદેશી અને પ્રમુખ તેમાં પ્રકટ થઈ સાક્ષી પુરી.

(૧) બહિર્મુલતા થવામાં મુખ્ય ચાર કારણો છે, અન્યા-શ્રય, અસમર્પિતવસ્તુભોગ, અસદાલાપ, દુઃસંગ. આ ચારથી અવશ્ય સાવધાન રહેવું, જો આ ચાર પૈકી એક પણ થઈ જાય તો બહિર્મુલ થઈ જવાય. બહિર્મુલે કરેલી સેવા પ્રમુ ના જ સ્વીકારે. પટલે-થી પણ ના અટકે, બહિર્મુલનું કાલપ્રવાહ મક્ષણ કરી જાય, માટે આ ચારથી દૂર રહેવું. પ્રમુસન્મુલ હંમેશાં રહેવું. આ એક શિક્ષા થઈ. (૨) પ્રમુમાં લૌકિકભાવ ન કરવો (૩) પ્રમુમાં અસ્મદ્ભાવિત અલૌકિક ભાવ જ રાખવો, તે જ ભાવ પ્રમુપ્રસન્ન કરવામાં ઉપયુક્ત છે. (૪) સર્વથા સર્વભાવથી સેવા કરવી. આ ચાર શિક્ષા સાર્ધત્રયશ્લોકીથી ઉપદેશી. પ્રમુએ તેજ સમયે પ્રકટ થઈ દોઢ શ્લોક ઉપદેશ્યો. આ દોઢ શ્લોકમાં પુષ્ટિમાર્ગીય સ્વરૂપ આંક્યું. બ્રહ્માસ્ત્રચાતકન્યાયે જો શ્રી-ગોપીજનવલ્લભમાં વિશ્વાસ હોય તો જરૂર કૃતાર્થ કરી દે. વિશ્વાસ જ મુખ્ય સાધન છે. જો સાધનબલ ત્યજી વિશ્વાસનું જ અવલંબન કરે તો શરણાદિથી આરંભી સ્વાશ્રયદાનપર્યન્ત સર્વ ફલ પ્રમુ જ સિદ્ધ કરી દે.

દોલોત્સવ,
સં. ૧૯૭૮.

શાસ્ત્રી ચિમનલાલ, શાસ્ત્રી હરિકુળ.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક C-૮૮-૩ વર્ગીક

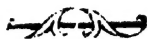
• પુસ્તકનું નામ શિશુ ૨-૧૧૬ જી ૫ ૨૮ નોડી

વિષય ૫૨૨૪૩:૫૨

श्रीकृष्णाय नमः ।

श्रीशिक्षापद्यानि

श्रीद्वारिकेशकृतटीकया समलङ्कृतानि.

श्रीमद्वल्लभपादाब्जद्वयं हृदि सुशतिलम् ।

निधाय शिक्षापद्यानि विवरिष्ये यथामति ॥ १ ॥

अत्रैवमारव्यायिका । कदाचित् श्रीमदाचार्यचरणैरडेलग्रामे वस-
द्विर्मगवदाज्ञात्रयानन्तरं 'यदा कर्मविराकेतु लोकेतु निरयात्मसु । वि-
रागो जायते सम्यङ् न्यस्तामिः प्रवजेतत' इत्याद्येकादशस्कन्धोक्त प्रकारेण
सकलशास्त्राविरोधिविदण्डसंन्यासः कर्तुं विचारितः । तत्र च भार्याज्ञापे-
क्षिता । ततश्च मुहुर्याचनेपि भार्यादिभिराज्ञाया अदाने शीघ्रं स्वर्णशा-
लाज्वालनं कृतम् । तदान्नयुपद्रवं दृष्ट्वा निर्गच्छत शीघ्रं निर्गच्छतेति उक्ते
करकौपीनौ गृहीत्वा निर्गताः संवत् १५८७ ज्येष्ठकृष्णदशम्याम् ।
ततोन्निरपि शान्तः । ततो यथाविधि संन्यासं गृहीत्वा अडेलग्रामात् का-
श्यामागताः । पूर्वाज्ञाद्वयस्य देहदेशपरित्यागौ पाक्षिकदोषपरिहारेण कर्तुं
मासमात्रमनशनं कृतवन्तः, दिनाष्टकं मौनव्रतञ्च । तदा श्रीगोपीनाथाः
श्रीमत्प्रभुचरणाश्च ससेवकाः सकुटुम्बाः श्रीमदाचार्यचरणानां दर्श-
नार्थमडेलग्रामात् काश्यामागत्य श्रीमदाचार्यचरणान् दृष्ट्वास्माभिः
किं कर्तव्यमिति प्रार्थितवन्तः । तदा भाषणस्य त्यक्तत्वात् श्लोकत्रयं
सार्धं लिखित्वा श्रीमत्प्रभुचरणेभ्यो दत्तवन्तः । तदत्र सार्धपद्यत्रयं
शिक्षासार्धत्रयश्लोकीति ख्यातं तद्व्याकरोमि ।

तथा हि । अथ श्रीमदाचार्यचरणाः श्रीमत्प्रभुचरणानुद्दिश्य स्वकीयं
निगूढं सिद्धान्तं निजजनान् शिक्षयितुमुपादिशन्ति यदा बहिरिति ।

यदा बहिर्मुखा यूयं भविष्यथ कथञ्चन ।

तदा कालप्रवाहस्था देहचित्तादयोप्युत ॥ १ ॥

सर्वथा भक्षयिष्यन्ति युष्मानेति मतिर्मम ॥

अस्मिन्मार्गे बाहिर्मुख्यं मुख्यो दोषः । तच्चानेकधा भवति, परं तत्र
कारणचतुष्टयं मुख्यम् । अन्याश्रयासमर्पितवस्तुभोगासदालापासत्सङ्-
रूपम् । तदेतत्सर्वं हृदि कृत्वाहुः कथञ्चनेति । केनापि प्रकारेण
यदा यूयं भगवतो बहिर्मुखा भविष्यथ तदा कालप्रवाहस्था
देहचित्तादयोप्युत युष्मान् सर्वथा भक्षयिष्यन्ति, मे मतिरि-
त्येवेत्यन्वयः । यदा यास्मिन्काले, तेन सदा भगवत्सामुख्येन स्थात-
व्यमिति शिक्षा कृता । अन्यथात्वे बाधकमाहुरतदेति । तस्मिन्नेव समये
युष्माकं देहचित्तादयो *भगवच्चरणामृतचरणरेणुसंपादिता आप कालप्र-
वाहस्था भविष्यन्ति । उतेति वितर्कयामहे । अतोपि विशेषबाधकमाहुः
सर्वथेति । सर्वैः प्रकारैर्युष्मान् भक्षयिष्यन्ति स्वान्तः पातयिष्यन्ति,
युष्मान् भगवदीयानपि जीवान् कालप्रवाहस्थान् करिष्यन्ति । इदं
महद्बाधकम् । अत्र स्वमतिं प्रमाणत्वेनाहुरिति मतिर्ममेति । ननु
सेवा तु क्रियत एव तथैव सर्वं सेत्स्यति किं बाहिर्मुख्येनेत्याशङ्क्य
प्रमेयमाहुर्न लौकिकः प्रभुरिति ।

न लौकिकः प्रभुः कृष्णो मनुते नैव लौकिकम् ॥ २ ॥

भावस्तत्राप्यस्मदीयः सर्वस्वश्चैहिकश्च सः ।

कृष्णः फलात्मा प्रभुः सर्वकरणसमर्थो लौकिको न भवति,

* भगवच्चरणरेणुसंपादिता इति पाठः

अतो लौकिकं बाहिर्मुख्येन कृतं सेवनं न मनुते । न तस्य बहिर्मुखजन-
कृतसेवापेक्षास्ति । ननु भावसहितसेवापेक्षा तु भविष्यतीत्याशङ्क्य साधन-
माहुर्भावस्तत्रेति । तत्रापीति भावयुतसेवायामपि । अस्मदीयः अ-
स्मद्भावित एव भावो भगवत्प्रसादस्य साधनमलौकिकत्वात् । स भावः
कीदृशो भविष्यतीत्याशङ्क्य स्वकीयं भावमाहुः सर्वस्व इति । *ईश्वरस्य
सर्वस्वम् । चकारेण सर्वपरमपि, ऐहिक इति इह लोके भवः पदार्थः ।
चकारेण पारलौकिकः स प्रभुरिति ।

परलोकः तेनायं सर्वभावेन सर्वथा ॥ ३ ॥

सेव्यः स एव गोपीशो विधास्यत्यखिलं हि नः ॥ ३ ॥

इति श्रीमदाचार्योक्तशिक्षापद्यानि.

परलोकः स्वर्गादिः । चकारेणायं लोकस्तेन भगवतैव नान्ये-
न । एतावत्युक्ते भगवानाविर्भूतस्तदा भगवन्तं प्रदर्श्य सेवाफलरूपमाहु-
रयमिति, परिदृश्यमानो भगवान् स एव गोपीशः, यो गोपीनां
मदमानयोर्जातयोस्तिरोभूय गोपीस्तनूः कृतवान् । दैन्याविष्कारे
आविर्भूय गोपीनामीशः पालको जातः । अतः सर्वथा सर्वैः प्रकारैः
'श्रद्धाऽमृतकथायां म' इति सन्दर्भोक्तेन सर्वभावेन पतिपुत्रादिभावेन सर्वे-
षामिन्द्रियाणां भावेन क्रियया निरोधलक्षणोक्त्या वा सेव्यः, कायवा-
ङ्मनोभिर्मजनीयः । एवं क्रियमाणे नोऽस्माकं सर्वथा प्रपन्नानां स एव
गोपीशः अखिलं शरणादारभ्य स्वाश्रयमप्पादनस्यन्तं विधास्यति
करिष्यति । एवञ्चात्र बाहिर्मुख्यं कदापि न कर्तव्यं, सदा भगवत्सा-
म्मुख्येन स्थातव्यमित्येका शिक्षा । प्रमौ लौकिकभावो न कर्तव्य
इत्यपरा । भावोप्यस्मत्संबन्धी विवेय इत्यन्या । सर्वथा सर्वभावेन

सेव्य इतीतरा । इति शिक्षाचतुष्टयं सिद्धम् । एवं श्रीमदाचार्यचरणाः
 श्रीमत्प्रभुचरणेभ्यः शिक्षापत्रं दत्त्वा 'तृतीयोज्ज्वलकगोचर' इति तृतीया-
 शं साधयितुमाषाढशुक्लद्वितीयायां तृतीयायुक्तायामासुराणां व्यामो-
 हाय गङ्गाप्रवेशं कृतवन्तः । तदा सर्वैस्तत्रत्यैरप्यभिपुञ्जो जलान्निष्क्रम्य
 विहायसा गच्छन् स दृष्ट इति किल श्रूयते ।

सार्धश्लोकत्रयी शिक्षा श्रीमदाचार्यनिर्मिता ।

द्वारिकेशेन विवृता श्रीमद्गोस्वामितुष्टये ॥ १ ॥

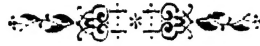
इति श्रीमद्वल्लभाचार्यचरणरेणुधानिना श्रीमद्गोस्वामि-
 द्वारिकेश्वरेण विरचिता शिक्षापद्यटीका संपूर्णाभवत् ।

શ્રીકૃષ્ણાય નમઃ

શ્રીશિક્ષાસાર્ધત્રયશ્લોકી.

શ્રીદ્વારિકેશ્વરજીકૃત ટીકાનો ગુર્જરાનુવાદ.

શ્રીમદ્ભૂમપાદાન્જલિદ્વયં હૃદિ સુશીતલમ્ ।

નિધાય શિક્ષાપદ્યાનિ વિવરિણ્યે યથામતિ ॥ ૧ ॥

“ અતિશીતલ શ્રીમદ્વલ્લભચરણકમલયુગ્મને હૃદયમાં ધારણ કરી યથામતિ શિક્ષાપદ્યનું વિવરણ કરીશ. ”

શ્રીદ્વારિકેશ્વરજી.

અત્ર એક આખ્યાયિકા છે. એક વખતે અડેલ ગામમાં શ્રીમદ્વાચાર્યચરણે ત્રણ આજ્ઞા થયા પછી “ જ્યારે કર્મના ફલરૂપ લોકમાં નરકરૂપતા સમજતાં વૈરાગ્ય જ્યારે ઉત્પન્ન થાય ત્યારે અગ્નિ વિગેરેને ત્યજીને સંન્યસ્ત ગ્રહણ કરે. ” આ શ્લોકોક્ત પ્રકારે સકલશાસ્ત્રાવિરોધી ત્રિદણ્ડસંન્યાસ કરવાનો વિચાર કર્યો, આ સમયે પત્ની પાસે આજ્ઞા પુનઃ પુનઃ માગી છતાં પણ જ્યારે ના અર્પી ત્યારે આપે એક ચુકિત કરી. સ્વકીય પર્ણશાલા સલગાવી મુકી, આ અગ્નિનો ઉપદ્રવ દેખી ભાર્યાએ કહ્યું કે “ નિર્ગચ્છત ” “ શીઘ્રં નિર્ગચ્છત ” નિકલી જાઓ. જલદી નિકલી જાઓ. આ આજ્ઞારૂપીવચન સ્વીકારી આપશ્રી કમંડલુ કૌપીન લઈ સંવત્ ૧૫૮૭ જ્યેષ્ઠકૃષ્ણ દશમીના દિને નિકલી ગયા, અગ્નિ પણ શાન્ત થયો. પુનઃ યથાવિધિ સંન્યાસ લઈને અડેલગામથી કાશીમાં પધાર્યો. આપશ્રીથી દેહ અને દેશના પરિત્યાગની આજ્ઞાનું પાલન નહિ થએલું તેથી પાશ્વિક દોષનો પરિહાર કરવાને એક માસ સુધી

અનશનવ્રત અને આઠ દિવસ મૌનવ્રત ધારણ કર્યું. આ સમયમાં શ્રીગોપીનાથજી અને શ્રીગુંસાઈજી સેવકો અને કુટુંબસહિત શ્રીમદ્વાચાર્યચરણના દર્શનાર્થે અડેલ ગામમાંથી કાશીમાં પધાર્યા. શ્રીમદ્વાચાર્યનાં દર્શન કરી વિનતિ કરી કે ‘અમારું શું કર્તવ્ય’ આ વિનતિના ઉત્તરમાં મૌનવ્રત ધારણ કરેલું હોવાથી સાડાત્રણ શ્લોક લખીને શ્રીપ્રભુચરણને આપ્યા. તે સાડાત્રણ શ્લોક ‘શિક્ષાસાર્ધત્રયશ્લોકી’ આ નામથી પ્રસિદ્ધ છે, તેનું જ વિવરણ અત્ર કરીએ છીએ.

શ્રીમદ્વાચાર્યચરણ શ્રીપ્રભુચરણને ઉદ્દેશીને નિજજનોને સ્વકીય અત્યન્ત ગુપ્ત સિદ્ધાન્ત શિખવવા ઉપદેશે છે.

યદા બહિર્મુખા યૂયં ભવિષ્યથ કથञ્ચન ।

તદા કાલપ્રવાહસ્થા દેહચિત્તાદયોપ્યુત ॥ ૧ ॥

સર્વથા ભક્ષયિષ્યન્તિ યુગ્માનોતે માતિર્મમ ॥

ભાવાર્થ—જ્યારે કોઈ પણ પ્રકારે તમે બહિર્મુખ થશો ત્યારે કાલ અને પ્રવાહમાં રહેલા દેહચિત્ત વિગેરે પણ તમારું ભક્ષણ કરશે. અર્થાત્ તમારા અલૌકિક દેહચિત્તાદિક લૌકિક થઈ જશે, માટે ભગવત્સન્મુખ રહેજો, એવો મારો અભિપ્રાય છે.

વિવેચન—

આ માર્ગમાં બહિર્મુખતા એ મુખ્ય દોષ છે. તે દોષ અનેક પ્રકારે થાય છે, પરન્તુ તે બહિર્મુખતા ઉત્પન્ન થવામાં મુખ્ય ચાર કારણ છે,

૧. અન્યાશ્રય, ૨. અસમર્પિતવસ્તુભોગ, ૩. અસદા-લાપ-તૃથાભાષણ, ૪. દુઃસંગ. આ સર્વનો વિચાર કરી આપે આજ્ઞા કરી કે કોઈ પણ પ્રકારે જ્યારે તમે બહિર્મુખ થઈ જશો ત્યારે કાલ અને પ્રવાહમાં રહેલા દેહચિત્ત વિગેરે તમોને સર્વથા ભક્ષણ કરી જશે, આપ્રમાણે મારી મતિ-અભિપ્રાય-છે.

માટે તમારે ભગવત્સન્મુખ રહેવું, ભગવાનથી વિમુખ ન થવું, આ પ્રથમ શિક્ષાપદ્ધતિ થયો. જો ભગવાનથી વિમુખ થયો તો તેજ સમયે તમારું દેહચિત્તાદિક ભગવાનના ચરણામૃત અને ચરણકમલના રેણુથી ઉત્પન્ન થયેલું છતાં પણ કાલપ્રવાહસ્થ બની જશે, અને આ કાલપ્રવાહસ્થ થાય તે મહત્ બાધક છે, એ જ મારો અભિપ્રાય છે.

તમે કહ્યો કે—“ સેવા તો અમે કરીએ છીએ. તો તે સેવાથી સર્વ સિદ્ધ થઈ જશે. પુનઃ બહિર્મુખતાનો ભય નહિ રહે ! ” પરન્તુ તેમ ન માનશો. કારણ કે—

ન લૌકિકઃ પ્રમુઃ કૃષ્ણો મનુતે નૈવ લૌકિકમ્ ॥૨॥

ભાવસ્ત્રાપ્યસ્મદીયઃ સર્વમ્વશ્વૈહિકશ્ચ સઃ ।

ભાવાર્થઃ—ફલરૂપ શ્રીકૃષ્ણચન્દ્ર પ્રભુ લૌકિક નથી તે લૌકિકને નહિ માને. લૌકિકે-બહિર્મુખે-કરેલી સેવાને નહિ સ્વીકારે. અલૌકિક પ્રભુને પ્રસન્ન કરવામાં આપણે ભાવ જ સાધન છે. તે ભાવ “આ સર્વ ભગવાનનું છે. ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ સર્વથી પર છે. આ લોકસંબંધિ અને પરલોકસંબંધિ સર્વ ભગવાનનું જ છે.” આવો ભાવ હોવો જોઈએ. ૨.

વિવેચનઃ—

ફલરૂપ સર્વકરણ સમર્થ શ્રીકૃષ્ણચન્દ્ર પ્રભુ લૌકિક નથી, અલૌકિક શ્રીકૃષ્ણચન્દ્ર લૌકિક-બહિર્મુખતાથી કરેલું-સેવન નહિ સ્વીકારે. બહિર્મુખે કરેલી સેવાની તેમને જરા પણ અપેક્ષા નથી.

પ્રશ્ન.—ભાવમહિત સેવા કરીશું તો બહિર્મુખ નહિ થવાય.

ઉત્તર.—પણ તે ભાવ કેવો હોવો જોઈએ તે સમજાવું. ભાવયુક્ત સેવા કરવામાં પણ ભગવદ્કૃપા સંપાદનકરનાર આપણે અલૌકિક ભાવ જ છે. લૌકિકભાવ કૃપાસંપાદન નથી કરી શકતો. પણ અલૌકિકભાવ કૃપા સંપાદન કરી શકે, તે ભાવ આ સર્વ

ભગવાનનું છે. ભગવાન્ શ્રીકૃષ્ણ સર્વથી પર છે. આ લોકસંખંધિ અને પરલોકસંખંધિ સર્વ વસ્તુ ભગવાન્ જ છે.

પરલોકશ્ર તેનાયં સર્વભાવને સર્વથા ॥ ૩ ॥

સેવ્યઃ સ એવ ગોપીશો વિધાસ્યત્યર્ચિલં હિ નઃ ॥૩૧॥

ભાવાર્થ.—પરલોક સ્વર્ગાદિ અને આ લોક પણ ભગવાનથી જ છે. આ—પ્રકટ થએલા—ગોપીશ સર્વાત્મભાવ પૂર્વક સેવવા. તે જ ગોપીશ આપણું સર્વ શરણાદિ આશ્રયપર્યન્ત ફલ સિદ્ધ કરશે.

વિવેચન.—

પરલોક—સ્વર્ગ વિગેરે—અને આ લોક પણ ભગવાનથી જ ઉત્પન્ન થએલ છે.

(આટલો ઉપદેશ થતાં જ શ્રીકૃષ્ણ પ્રકટ થયા તેમને દેખાડીને આપ કહેવા લાગ્યા.)

ઉપર જણાવ્યા મુજબ ભાવસહિત જો સેવા કરશો તો આ ભગવાન્ શરણથી આરંભી સ્વઆશ્રયસમ્પાદન પર્યન્ત સર્વફલ સિદ્ધ કરશે. આ સન્મુખ ખિરાજેલા ભગવાન્ ગોપીશ છે. ગોપીજનોને જ્યારે મદ અને માન થયાં ત્યારે આપ તિરોધાન થઈ ગોપીજનોને નિર્બલ કર્યાં. ગોપીજનોનાં મદમાન ઉતરી ગયાં, દીનતાથી રુદન કરવા લાગ્યાં, ત્યારે ભગવાને પ્રકટ થઈ ગોપીના ઇશ્યાલનાર—થયા. માટે મદમાન ત્યજી સર્વ પ્રકારે*—એકાદશસ્ક-

* મારી અમૃતરૂપ કથામાં શ્રદ્ધા, શ્રવણ કરેલાનું કીર્તન, સેવામાં નિષ્ઠા, સ્તુતિ—સ્તવન, સેવાદર, સાષ્ટાંગ દંડવત્, ભગવદ્દીયસેવા, સર્વપ્રાણીમાં ભગવદ્ભાવ, મદર્થ અંગચેષ્ટા, વાણીથી ગુણગાન, મનનો મારામાં નિરોધ, તે પણ સર્વકામનારહિત, મદર્થ ભોગનો મુખનો અર્થનો પરિત્યાગ, ઈષ્ટ, દત્ત હુત, જપ, વ્રત, તપ, સર્વ

ન્ધના 'શ્રદ્ધામૃત' પ્રલોકોક્ત પ્રકારે-સર્વભાવથી-સર્વ પતિ-
પુત્રાદિભાવથી વા સર્વ ઇન્દ્રિયભાવથી નિરોધલક્ષણમાં કહ્યા મુજબ
ભાવભાવન અને ગુણગાન વડે ભગવાન શ્રીકૃષ્ણને સેવવા. કાયા-
મનવાણીથી ભજવા. આવી રીતે સેવવાથી શરણાગત ભક્તોને આ
ગોપીશ શરણથી આરંભી સ્વાશ્રયદાન પર્યંત અખિલ ફલ સિદ્ધ
કરશે.

સારાંશ—આ પ્રમાણે ચાર શિક્ષા કરી.

પ્રથમ શિક્ષા—કદાપિ બહિર્મુખ ન થવું. સદા ભગવ-
ત્સન્મુખ રહેવું.

દ્વિતીય શિક્ષા—પ્રભુમાં લૌકિકભાવ ન કરવો.

તૃતીય શિક્ષા—ભાવ પણ લૌકિક નહિ પણ અસ્મદ્ભાવિત
અલૌકિક જ રાખવો.

ચતુર્થ શિક્ષા—સર્વથા સર્વભાવથી સેવા કરવી.

આ પ્રમાણે શ્રીપ્રભુચરણને શ્રીઆચાર્યચરણે શિક્ષાપત્ર આપી
તૃતીય લોક અપ્રસિદ્ધ આજ્ઞા—

—સિદ્ધ કરવાને આપાઠ

શુકલ દ્વિતીયા (તૃતીયાયુક્ત) ને દિને આસુરોને વ્યામોહ કરવા
ગંગાપ્રવેશ કર્યો, તે સમયે ત્યાં હાજર રહેલા સર્વેએ જલમાંથી
નિકલી આકાશમાં જતો એક અગ્નિપુંજ જોયો.

આ શ્રીઆચાર્યચરણે કથેલી 'સાર્ધપ્રલોકત્રયી'નું શ્રીમદ્ગો-
સ્વામિવર્યોના સંતોષાર્થ શ્રીદ્વારિકેશજીએ વિવરણ કર્યું.

શિક્ષા સાર્ધપ્રલોકત્રયી સમ્પૂર્ણ થઈ.

હવે ભગવાને પ્રકટ થઈ નીચેનો દોઢ પ્રલોક કહ્યો.

મયિ चेदस्ति विश्वासः श्रीगोपीजनवल्लभे ।

तदा कृतार्था यूयं हि शोचनीयं न कर्हिचित् ॥ ૧ ॥

મારેજ માટે કરે, આપ્રમાણે ધર્મોથી આત્મનિવેદની ભક્તોને મા-
રામાં ભક્તિ થાય છે. પુનઃ તેને કયો પુરુષાર્થ અવશિષ્ટ રહે છે.

ભા. સ્કં ૦ ૧૧-૧૯-૨૦+૨૧+૨૨+૨૩+૨૪.

મુક્તિર્હિત્વાન્યથારૂપં સ્વરૂપેણ વ્યવસ્થિતિઃ ॥૧૩॥

ભાવાર્થ—જો શ્રીગોપીજનવદ્વલ એવા મારામાં વિશ્વાસ છે તો જરૂર તમે કૃતાર્થ છો. તમારા અર્થ—પુરુષાર્થ—સર્વસિદ્ધ છે. કંઈપણ શોચનીય—શોચ કરવાનું—નથી. અર્થાત્ મારામાં દૃઢવિશ્વાસ એ જ સર્વ સિદ્ધ કરશે.

અન્યથારૂપનો—અષ્ટાવિંશતિ તત્ત્વરૂપનો—ત્યાગ કરીને નિર્વિષય-રૂપે જીવ સ્થિતિ કરે તેનું નામ મુક્તિ છે. ૧.

સીદ્ધારિકેશજીકૃત ટીકામાં શિક્ષાસાર્ધત્રયશ્લોકીનો અનુવાદ અને ભગવદુક્ત સાર્ધશ્લોકનો અનુવાદ સમાપ્ત થયો.

શ્રીમન્મહાનુભવશ્રીહરિરાયચરણકૃત-

* શ્રીવહિર્મુલ્ત્વનિરૂપણમ્ ।

—: #:—

ધને ગૃહે યદાસક્તાઃ સેવકાઃ સમ્ભવન્તિ હિ ।

લાભપૂજાર્થયન્નાશ્ચ તદા સ્યાત્ કુપિતો હરિઃ ॥ ૧ ॥

ભાવાર્થ—જ્યારે સેવક ધન મેલવવામાં અને ગૃહ—કુટુંબમાં—જ આસક્ત થઈ જાય લાભાર્થ અને પોતાને પૂજાવવા માટે પ્રયાસ કરનારા થાય, ત્યારે મગવાનું તેના ઉપર કોપાયમાન થાય છે. અર્થાત્ સેવક બહિર્મુલ્ થાય છે.

ભક્તિમાર્ગ પરિત્યજ્ય શિશ્નોદરકૃતોદ્યમઃ ।

આસુરાવેશિનો દાસાસ્તદૌદાસ્યં ભવેદ્દરે ॥૨॥

* શિક્ષાશ્લોકોને અનુસારનારા તેમ જ શિક્ષાશ્લોકોના ભાવાર્થના પાંચક હોવાથી આ શ્રીહરિરાયજીકૃત બહિર્મુલ્ત્વનિરૂપણ અને બહિર્મુલ્ત્વનિવૃત્તિ આ બે ગ્રંથો અત્ર આપવા યોગ્ય લાગ્યા છે.

भावार्थ—ज्यारे दासो भक्तिमार्गनो त्याग करीने जननेन्द्रिय बने उदर माटे ज उद्यम करनारा आसुरावेशी बने त्यारे हरि ते बहिर्मुख दासोथी उदासीन थाय छे, अर्थात् सेवक बहिर्मुख थाय छे. २

अहङ्कारेण कुर्वन्ति यदा महदतिक्रमम् ।

निजा अपि तदा कृष्णः कुप्यति स्वजनप्रियः॥३॥

भावार्थ—पोताना थइने पण जे दासो भगवदीयनो तिरस्कार करे त्यारे भक्तजनप्रिय भगवान् ते दासो पर कोपे छे. अर्थात् सेवक बहिर्मुख थाय छे. ३

यदा महत्कुलोद्भूतास्त्यजन्ति कुलगां गतिम् ।

तदा तु तत्कुलस्वामी क्रोधमेति न संशयः ॥४॥

भावार्थ—ज्यारे महान्—वैष्णव—कुलमां उत्पन्न थएला वैष्णवो स्वकुलनी योग्य वैष्णवी पद्धतिनो त्याग करी दे त्यारे वैष्णवकुलना स्वामी श्रीकृष्णचन्द्र तेना उपर रोष करे छे. अर्थात् सेवक बहिर्मुख थाय छे.

अन्विष्यतां हि सर्वत्र न कापि सुपथस्थितिः ।

न वा निजाचार्यनिष्ठा न वा दैन्यं हरेः पदम् ॥५॥

न वा तद्वाक्यपरता न वैराग्यं तथाविधम् ।

न यथा लाभसन्तोषः कथं कृष्णः प्रसीदति ॥६॥

इति श्रीहरिदासोदितं बहिर्मुखत्वनिरूपणं सम्पूर्णम् ॥

भावार्थ—सर्वस्थले तपासो तो समजाशे के सन्मार्गमां स्थिति नहि होय, श्रीमदाचार्य चरणमां निष्ठा—श्रद्धा—नहि होय, दैन्य नहि होय के हरिना स्थानमां स्थिति नहि होय ॥५॥ श्रीमदाचार्यचरणे जे हितदचन बह्नां छे तेमां श्रद्धा नहि होय, तेम ज भक्तिमार्गोचित वैराग्य नहि होय, जे लाभ मले तेनाथी सन्तोष नहि होय, तो पछी भगवान्

શ્રીકૃષ્ણ શ્રી રીતે પ્રસન્ન થાય. પૂર્વોક્ત કંઈ પણ સેવકમાં ના હોય તો જરૂર બહિર્મુખ થઈ જવાય છે.

શ્રીહરિરાયજી વિરચિત બહિર્મુખત્વનિરૂપણ સમાપ્ત.

શ્રીમન્મહાનુભાવશ્રીહરિરાયચરણવિરચિત-
બહિર્મુખત્વનિવૃત્તિઃ ।

—:~:—

નિજાચાર્યપદામ્બોજં સ્થાપ્યતાં સતતં હૃદિ ।

તત એવ તદીયાનાં સકલં સિદ્ધમેતિ હિ ॥૧॥

ભાવાર્થ—જો બહિર્મુખતાની નિવૃત્તિ કરવી હોય તો શ્રીમદા-
ચાર્યના ચરણકમલનું હૃદયમાં સ્થાપન કરો, તેનાથી ભગવદીયોનું સર્વ
સિદ્ધ થઈ જાય છે. ?

સદ્ગઃ સતામેવ સદા વિંધયો નાસતાં કચિત્ ।

સત્સદ્ગતો હરૌ વુદ્ધિરસત્સદ્ગાદૃહાદિષુ ॥૨॥

અસન્તસ્તુ વિજાતીયા મતિમન્તો નિજા અપિ ।

સન્તો હરૌ રતિયુતા ઉદાસીનાસ્તદાશ્રતાઃ ॥૩॥

ભાવાર્થ—જો બહિર્મુખતાનિવૃત્તિ કરવી હોય તો સજ્જનોનો—
ભગવદીયોનો—જ સંગ કરવો, સત્સંગ કરવાથી હરિમાં વુદ્ધિ થશે, જ્યારે
અસત્સંગ કરવાથી ગૃહમાં આસક્તિ થશે ૨. જેમનાથી દુઃસંગ થાય
એવા અમ્મનુષ્યો વૈષ્ણવ હોય વુદ્ધિમાન હોય છતાં પણ વિજાતીય
જાણવા. જે સજ્જનો—ભગવદીયો—સત્સંગ કરવા લાયક હોય છે, તે
ભગવાનમાં પ્રીતિવાલા વૈરાગ્યવાલા અને શ્રીમદાચાર્યચરણમાં દૃઢાશ્ર-
યવાલા હોય છે, તેમનો જ સંગ કરવો. ૨--૩

સ્વમાર્ગીયઃ પરો ધર્મો હરિસેવા નિરન્તરમ્ ।

ફલરૂપતયા જ્ઞાત્વા વિધેયા મનઆદિભિઃ ॥૪॥

ભાવાર્થ—નિરન્તર હરિસેવા કરવી એ જ સ્વમાર્ગીય મુખ્ય ધર્મ છે, તે જ સેવા સાધનબુદ્ધિથી નહિ પણ ફલબુદ્ધિથી મન વિગેરે સર્વ ઇન્દ્રિયો પ્રમુખાં યોજીને કરવી. ૪

સદાનુસંહતિઃ કાર્યા નિવેદનકૃતેરપિ ॥

સદ્ધિઃ સહ તતઃ કૃષ્ણઃ ક્ષણાન્તં હૃદયં વિશેત્ ॥૫॥

ભાવાર્થ—નિવેદન કરીને પણ સદૈવ નિવેદનનું સ્મરણ કર્યા કરવું. ભવદીયોની સાથે વારંવાર નિવેદનનું સ્મરણ કરવાથી ક્ષણમાં જ પ્રમુહ્વદયમાં પ્રકટે છે. ॥૫॥

શ્રીભાગવતભાવાર્થશ્રવણં કીર્તનં તથા ।

સ્મરણં વા સદા કાર્યં વાહિર્મુખ્યનિવૃત્તયે ॥૬॥

इति श्रीहरिदासोदिता वाहिर्मुख्यनिवृत्तिः समाप्ता ।

ભાવાર્થ—શ્રીમુગ્રોધિનીજીના અનુસાર ભાગવતનો ભાવાર્થ સદા શ્રવણ કરવો તેનું જ કીર્તન કરવું અને સદા સ્મરણ કરવું તેનાથી જરૂર વહિર્મુખતા નિવૃત્ત થશે.

इति श्रीहरिरायचरणविरचित वाहिर्मुख्यत्वनिवृत्ति सम्पूर्णं थइ.

उपकारस्मरण.

श्रीमद्गोस्वामी श्रीगोकुलनाथजी महाराज तरफथी बे प्रति मली हती ते उपकार केम भूलाय.

आ ग्रन्थनी प्रति सुरदास दामोदरदासे पोरबन्दरमां आपी, ते वेष्ण-उदल्लालनी परम सेवा बजावी कहेवाय. भगवत्शास्त्रनिष्णात शास्त्रीजी ममलालभाईनी सूचनादिकथी उपकृत छीए. तेलीवाला मूल-चन्द्रभाइए पण टीकाप्रति अर्पी तेथी तदुपकृत छीए.

शास्त्री चीमनलाल हरिशङ्कर, साहित्यभूषण, शुद्धाद्वैतरत्न.

शास्त्री हरिकृष्ण वीरजीभाई, शुद्धाद्वैतविशारद.

लाघामाह माणकचन्द राणावावस्थना भगवत्स्मरण.

मुद्रकः—लक्ष्मण भाऊराव कोकाटे, हनुमान प्रेस,

१००, सदाशिव पेठ, पुणे.

